

نگاهی بر دلایل کاهش تراز

تجاری کشور با تاکید بر صادرات

غیر نفتی

طی هفت ماهه نخست ۱۴۰۲

معاونت بررسی های اقتصادی

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران

فهرست مطالب

۳	خلاصه مدیریتی
۵	تراز تجاری
۶	متوسط قیمت صادراتی
۹	مقاصد صادراتی
۹	شرکای عمده صادراتی
۱۰	صادرات به کشورهای همسایه
۱۰	صادرات به عراق
۱۰	صادرات به امارات متحده عربی
۱۱	صادرات به ترکیه
۱۱	صادرات به پاکستان
۱۱	اقلام صادراتی
۱۲	عوامل پیش برنده و بازدارنده رشد صادرات
۱۲	شاخص تمرکز صادرات
۱۳	شاخص میزان صادرات کالا و خدمات
۱۳	توصیه سیاستی

خلاصه مدیریتی

طی هفت ماهه نخست ۱۴۰۲، رشد ۱۳ درصدی واردات کالا در کنار کاهش ۱ درصدی ارزش صادرات، تراز تجاری منفی ۸ میلیارد دلاری را رقم زده که نسبت به هفت ماهه نخست ۱۴۰۱، بیش از ۴ میلیارد دلار تضعیف شده است. بدون احتساب فصل ۲۷ کتاب مقررات صادرات و واردات که عمدتاً شامل محصولات پایه نفتی می‌شود، تراز تجاری کشور به منفی ۱۷ میلیارد دلار نیز خواهد رسید، لذا میزان پوشش نیاز ارزی واردات توسط صادرات غیرنفتی به طور قابل توجهی نسبت به مدت مشابه سال قبل کاهش یافته است.

با توجه به اینکه رشد واردات کالا به دلیل سهم بالای کالاهای واسطه‌ای و لزوم به کارگیری آنها در تولید، به خودی خود مانعی برای بهبود تراز تجاری کشور محسوب نمی‌شود، می‌توان گفت یکی از دلایل مهم سنگین‌تر شدن تراز تجاری کشور به نفع واردات، کاهش ارزش صادرات غیرنفتی (بدون احتساب فصل ۲۷) است. نظر به اینکه صادرات این اقلام به لحاظ وزنی افزایش، اما به لحاظ ارزشی کاهش داشته است، توجه به نقش کاهش قیمت واحد صادراتی در افت ارزش صادرات اهمیت می‌یابد. متوسط قیمت واحد صادراتی در هفت ماهه نخست سال جاری به کمتر از ۳۶۰ دلار در هر تن رسیده است که این رقم بدون احتساب فصل ۲۷، پایین‌تر نیز خواهد آمد. این در حالی است که در مدت مشابه سال قبل، متوسط قیمت واحد صادراتی کشور حدود ۴۶۶ دلار در هر تن بوده است. به طور کلی، ارزان‌ترین کالاها به کشورهای هند، ارمنستان، عمان و چین صادر شده است که روی هم رفته، ۳۶ درصد درآمد صادراتی را تشکیل می‌دهد. یکی از دلایل پایین بودن متوسط صادراتی، صادرات کالاهای با ارزش افزوده پایین است که منبع محور هستند و برای تولید آنها فناوری بالایی به کارگرفته نشده است، لذا توان رقابت‌پذیری پایینی هم در بازارهای بین‌المللی دارند.

از طرف دیگر، عدم تغییر قابل ملاحظه ترکیب مقاصد صادراتی، محدودیت‌هایی را در توسعه صادرات ایجاد کرده که به تبع آن، علاوه بر عدم امکان بهره‌مندی از مزایای تجارت با سایر کشورها، آسیب‌پذیری درآمدهای صادراتی کشور نسبت به تحولات سیاسی و اقتصادی شرکای تجاری منطقه را نیز افزایش می‌دهد. در هفت ماهه نخست ۱۴۰۲، حدود ۹۲ درصد ارزش صادرات کشور از محل صادرات به ۱۵ کشور هدف محقق شده است. در حالی که ترکیه به عنوان یکی از شرکای تجاری مهم ایران، حدود ۹۰ درصد درآمد صادراتی‌اش از محل صادرات به ۶۰ کشور جهان تامین می‌شود.

نکته دیگری که به عنوان عامل محدودکننده در زمینه توسعه صادرات قابل طرح است، تمرکز سبب صادراتی بر تعداد معدودی کالا است. اگرچه تعداد کالاهای زیادی در سبب صادراتی کشور قرار گرفته‌اند (۳۸۵۱ قلم کالا در هفت ماهه ۱۴۰۲)، اما به لحاظ ارزش، صادرات کشور متمرکز بر تعداد محدودی کالا بوده؛ به طوری که در هفت ماهه ۱۴۰۲، ۳۴ قلم کالا حدود ۶۵ درصد از ارزش صادرات غیرنفتی کشور را به خود اختصاص داده‌اند. این پارادوکس یکی از ویژگی‌های مهم سبب صادراتی ایران است که ریسک تجاری کشور را افزایش می‌دهد و برای ورود به بازارهای جدید هم محدودیت ایجاد می‌کند. شاخص تمرکز صادرات کشور نیز موید این موضوع است که ارزش صادرات بین طیف وسیعی از کالاها توزیع نشده است.

از حیث سیاستگذاری‌های ارزی نیز در شرایط فعلی، یکی از مواردی که برای ادامه فعالیت صادرکنندگان محدودیت‌های را ایجاد کرده، نحوه رفع تعهد ارزی و چالش‌هایی است که به دنبال آن برای صادرکنندگان ایجاد شده است. در مواردی صرفه اقتصادی صادرات به کشورهایی مثل عراق که صادرات به آنها بر حسب ریال صورت می‌گیرد، پایین‌تر آمده است. همچنین، بر اساس نظرسنجی صورت گرفته در طرح شامخ اتاق ایران در مهر ۱۴۰۲ نیز به نظر می‌رسد همچنان

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران معاونت بررسی های اقتصادی

محدودیت‌های صادراتی از جمله مشکلات مربوط به پیمان‌سپاری ارزی بر ادامه روند کاهشی شاخص میزان صادرات کالا و خدمات تأثیرگذار است و قوانین مرتبط با آن، در مواردی منجر به متضرر شدن بسیاری از تولیدکنندگان به ویژه آن دسته که مواد اولیه خود را از بازار آزاد تأمین می‌کنند، شده است.

تراز تجاری

بر اساس آمارهای گمرک، طی هفت ماه نخست سال ۱۴۰۲، حدود ۷۹.۵ میلیون تن کالای غیرنفتی به ارزش تقریبی ۲۸.۳ میلیارد دلار صادر و حدود ۲۱ میلیون تن کالا نیز به ارزش ۳۶ میلیارد دلار به کشور وارد شده است. بنابراین، تراز تجاری کشور طی این مدت، حدود منفی ۷.۷ میلیارد بوده که نسبت به مدت مشابه سال ۱۴۰۱، تقریباً ۴.۴ میلیارد دلار تضعیف شده است. در بررسی دلایل تضعیف تراز تجاری کشور طی این مدت، از یک طرف، افزایش حدود ۴ میلیارد دلاری واردات کالا مشاهده می شود که نسبت به مدت مشابه سال قبل حدود ۱۳ درصد رشد داشته است. با توجه به اینکه، بر اساس گزارش گمرک، مجموع واردات ۲۰ قلم کالای اساسی^۱ طی هفت ماهه نخست ۱۴۰۲ نسبت به مدت مشابه سال قبل، به لحاظ ارزشی حدود ۵ درصد کاهش داشته، انتظار می رود رشد ارزش واردات از محل افزایش واردات سایر کالاها باشد که تحلیل دقیق آن، مستلزم بررسی های بیشتر است.

اما به طور کلی، با توجه به اینکه رشد واردات کالا به دلیل سهم بالای کالاهای واسطه ای و لزوم به کارگیری آنها در تولید، به خودی خود مانعی برای بهبود تراز تجاری کشور محسوب نمی شود، می توان گفت یکی از دلایل مهم سنگین تر شدن تراز تجاری کشور به نفع واردات، کاهش ارزش صادرات غیرنفتی به ویژه صادرات بدون احتساب فصل ۲۷ بوده است. چنانچه در محاسبه تراز تجاری، صادرات فصل ۲۷ کتاب مقررات صادرات و واردات (که مربوط به سوخت های معدنی، روغن های معدنی و فرآورده های حاصل از آنهاست و بیش از ۸۰ درصد آن را اقلامی^۲ تشکیل می دهد که در تراز پرداخت های بانک مرکزی به عنوان صادرات نفتی لحاظ می شوند) در نظر گرفته نشود، تراز تجاری غیرنفتی کشور به حدود منفی ۱۷ میلیارد دلار خواهد رسید (جدول ۱).

جدول ۱- وضعیت عمومی تجارت کالایی طی هفت ماهه نخست سال های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲، میلیارد دلار

تغییرات	هفت ماهه نخست ۱۴۰۲	هفت ماهه نخست ۱۴۰۱	شرح
-۱٪	۲۸.۳	۲۸.۶	صادرات کالا
-۳٪	۱۹	۱۹.۶	صادرات کالا (بدون احتساب فصل ۲۷)
۱۳٪	۳۶	۳۱.۹	واردات کالا
تضعیف ۴.۴ میلیارد دلاری	-۷.۷	-۳.۳	تراز تجاری غیرنفتی
تضعیف ۴.۷ میلیارد دلاری	-۱۷	-۱۲.۳	تراز تجاری غیرنفتی (بدون احتساب فصل ۲۷)
منفی ۱۱ واحد درصد	٪۷۹	٪۹۰	پوشش ارزی واردات کالا

منبع: آمارهای گمرک و محاسبات کارشناسی
تفاوت ها ناشی از گرد کردن ارقام است.

^۱ ذرت، روغن های خوراکی، انواع دانه های روغنی، برنج، گندم، جو، کود شیمیایی، لاستیک سنگین، کنجاله سویا، شکر خام، کاغذ چاپ و تحریر، خمیر کاغذ، گوشت قرمز سرد سنگین، چای خشک، حبوبات، گوشت قرمز سبک گرم، سموم تکنیکال شیمیایی، گوشت مرغ، انواع بذر و کاغذ روزنامه
^۲ کدهای تعرفه ۲۷۰۹، ۲۷۱۰ و ۲۷۱۱ (فرآورده نفتی، گاز طبیعی، میعانات و میعانات گازی)

در هفت ماهه نخست ۱۴۰۲، حدود ۷۹ درصد از نیاز ارزی کشور در حوزه کالا، توسط عایدات ارزی حاصل از صادرات کالای غیرنفتی پوشش داده شده است. این در حالی است طی مدت مشابه سال ۱۴۰۱، این رقم حدود ۹۰ درصد بوده است (جدول ۱). بنابراین، انتظار می‌رود با استمرار روند فعلی - کاهش ارزش صادرات کالا (بدون نفت خام) به همراه افزایش ارزش واردات - اقتصاد کشور از سمت عرضه ارز با چالش مواجه شود.

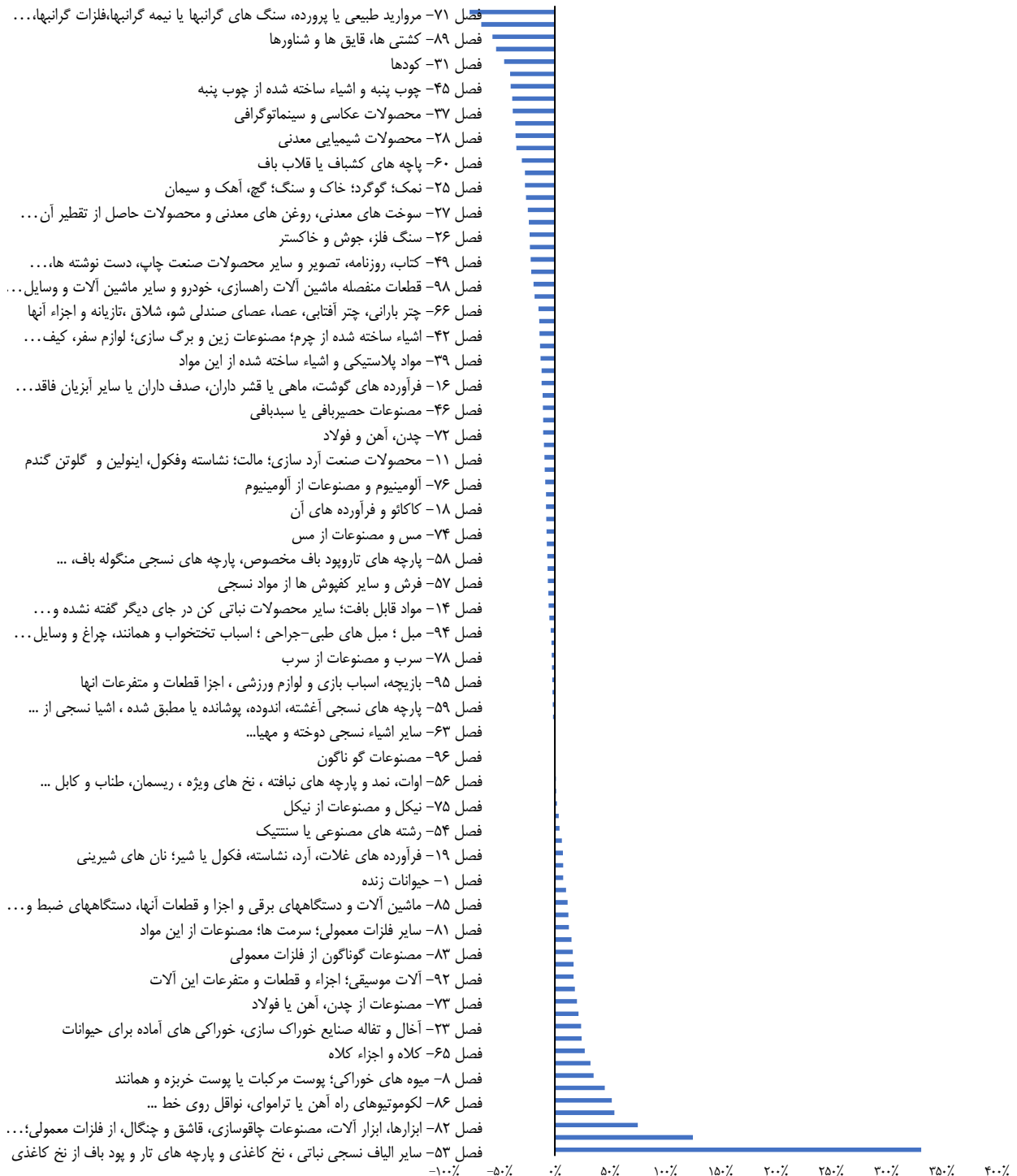
متوسط قیمت صادراتی

طی هفت ماهه نخست ۱۴۰۲، صادرات کالایی کشور به لحاظ وزنی با افزایش حدود ۲۹.۳ درصدی همراه بوده و به لحاظ ارزشی نیز ۰.۹۷ درصد کاهش داشته که گویای کاهش متوسط قیمت واحد صادراتی کالاها طی این مدت است. بررسی‌های بیشتر نشان می‌دهد متوسط قیمت صادراتی کالاها از حدود ۴۶۶ دلار در هر تن در هفت ماهه نخست ۱۴۰۱ به حدود ۳۵۷ دلار در هر تن در هفت ماهه نخست ۱۴۰۲ رسیده است که بدون در نظر گرفتن اقلام ذیل فصل ۲۷ این رقم به ۳۳۳ دلار در هر تن می‌رسد.

به طور کلی؛ پایین‌ترین نرخ واحد صادرات مربوط به گروه نمک؛ گوگرد؛ خاک و سنگ؛ گچ، آهک و سیمان (اقلام ذیل فصل ۲۵) با متوسط قیمت ۲۸ دلار در هر تن بوده است و بیشترین قیمت واحد صادرات نیز مربوط به سنگ‌ها و فلزات گرانبها (اقلام ذیل فصل ۷۱) با متوسط قیمت ۳۹۰ هزار دلار در هر تن بوده است.

در میان اقلام صادراتی، بیشترین کاهش متوسط قیمت واحد صادرات را گروه سنگ‌ها و فلزات گرانبها (اقلام ذیل فصل ۷۱) داشته‌اند. بیشترین افزایش متوسط قیمت صادرات نیز طی هفت ماهه ۱۴۰۲ نسبت به مدت مشابه سال قبل مربوط به اقلام ذیل فصل ۵۳ کتاب مقررات صادرات و واردات (الیاف نسجی نباتی، نخ کاغذی و پارچه‌های تارو پودباف از نخ کاغذی) بوده است. همانطور که در نمودار ۱ مشاهده می‌شود، اغلب گروه‌های کالایی طی هفت ماهه ۱۴۰۲ با قیمت پایین‌تری نسبت به هفت ماهه ۱۴۰۱ صادر شده‌اند. محصولات صادراتی ذیل فصل ۲۷ که اغلب محصولات پتروشیمی و پایه نفتی هستند نیز طی این مدت به طور متوسط حدود ۲۵ درصد کاهش قیمت داشته‌اند.

نمودار ۱- تغییرات متوسط قیمت واحد صادراتی به تفکیک گروه های کالایی طی یک سال منتهی به هفت ماهه نخست ۱۴۰۲، درصد

منبع: آمارهای گمرک و محاسبات کارشناسی

در میان مقاصد عمده صادراتی کشور (۱۵ مقصد که حدود ۹۲ درصد ارزش صادرات را طی هفت ماهه ۱۴۰۲ در بر گرفته‌اند)، به طور متوسط ارزان‌ترین نرخ واحد صادرات مربوط به کشورهای هند (۲۸۹ دلار در هر تن)، ارمنستان (۲۹۶ دلار در هر تن)، عمان (۳۰۲ دلار در هر تن) و چین (۳۰۸ دلار در هر تن) بوده است. در جدول ۲، متوسط قیمت صادراتی برای کالاهای عمده صادر شده به هر یک از این مقاصد (بر اساس بیشترین ارزش صادرات) درج شده است.

تعداد ۵۶ قلم کالای صادراتی به کشور هند (از مجموع ۲۲۷ کد تعرفه هشت رقمی) به ارزش ۴۷۸ میلیون دلار، متوسط قیمتی کمتر از متوسط قیمت واحد صادراتی کشور در هفت ماهه ۱۴۰۲ (۳۵۷ دلار در هر تن) داشته‌اند. در ارمنستان نیز ۱۲۹ قلم کالا (از مجموع ۸۹۸ کد تعرفه) با این محدوده قیمتی صادر شده‌اند.

از مجموع ۲۵۲ کد تعرفه صادر شده به چین، ۴۷ کالا به ارزش صادرات ۲۰۲ میلیارد دلار، با قیمتی کمتر از متوسط قیمت واحد صادراتی کشور در هفت ماهه ۱۴۰۲ (۳۵۷ دلار در هر تن) صادر شده‌اند. در عمان نیز ۸۳ قلم کالا (از مجموع ۴۳۷ کالا) به ارزش ۱۳۲ میلیون دلار چین شرایطی داشته‌اند.

جدول ۲- متوسط قیمت صادراتی اقلام عمده صادر شده به کشورهای منتخب دارای پایین‌ترین نرخ واحد

صادرات طی هفت ماهه ۱۴۰۲

کشور	کد تعرفه	شرح تعرفه	متوسط قیمت صادراتی (دلار در هر تن)
هند	۲۷۱۳۲۰۰۰	قیرنفت	۳۹۷
	۲۹۰۵۱۱۰۰	متانول	۲۱۴
	۷۲۰۳۹۰۰۰	سایر محصولات آهنی اسفنجی	۲۴۵
	۲۸۱۴۱۰۰۰	آمونیاک بدون آب	۲۷۹
	۳۹۰۱۲۰۲۰	پلی اتیلن گرید فیلم با وزن مخصوص (چگالی) ۹۴٪ یا بیشتر	۹۳۹
کل اقلام صادراتی (۲۲۷ کد تعرفه هشت رقمی)			
ارمنستان	۷۲۱۴۲۰۰۰	میله‌های آهنی یا فولادی، گرم نورد شده دارای دندان، برآمدگی گودی یا بعد از نورد تاب داده شده	۴۹۸
	۲۷۱۳۲۰۰۰	قیرنفت	۳۷۳
	۲۷۱۰۱۳۹۰	سایر روغن‌های سبک و فرآورده‌ها بجز بنزین	۷۴۶
	۷۲۱۰۴۹۰۰	محصولات از آهن یا فولاد غیر مزوج تخت نورد شده، با پهنای حداقل ۶۰۰ میلیمتر آبکاری شده	۸۷۵
	۲۷۱۱۱۱۹۰	گاز طبیعی	۱۵۴
کل اقلام صادراتی (۸۹۸ کد تعرفه هشت رقمی)			
عمان	۷۲۰۶۱۰۰۰	شمش از آهن و فولاد غیر ممزوج، که در جای دیگر ذکر نشده	۴۸۹
	۲۷۱۳۲۰۰۰	قیرنفت	۳۹۴
	۳۱۰۲۱۰۹۰	سایر اوره حتی به صورت محلول در آب	۲۷۶
	۲۶۰۱۱۲۰۰	سنگ آهن بهم فشرده شده و کنسانتره‌های آن به غیر از پیریت‌های آهن تفته شده	۱۰۱
	۷۲۰۷۱۱۹۰	محصولات نیمه تمام از آهن یا فولاد غیر ممزوج با سطح مقطع مربع یا مستطیل که اندازه پهنای آن کمتر از دو برابر ضخامت آن باشد با ضخامت بیش از ۲۰۰ میلی متر	۴۷۹
کل اقلام صادراتی (۴۳۷ کد تعرفه هشت رقمی)			
چین	۲۷۱۱۱۳۹۰	پروپان مایع شده در ظروف یک هزار سانتی متر مکعب و بیشتر	۴۷۲
	۲۷۱۱۱۳۹۰	بوتان مایع شده	۴۷۶
	۲۹۰۵۱۱۰۰	متانول	۲۲۲
	۲۶۰۱۱۲۰۰	سنگ آهن بهم فشرده شده و کنسانتره‌های آن به غیر از پیریت‌های آهن تفته شده	۱۰۰
	۳۹۰۱۱۰۲۰	پلی اتیلن گرید فیلم با وزن مخصوص (چگالی) کمتر از ۹۴٪	۹۳۳
کل اقلام صادراتی (۲۵۲ کد تعرفه هشت رقمی)			
۳۰۸			

منبع: آمارهای گمرک و محاسبات کارشناسی

مقاصد صادراتی

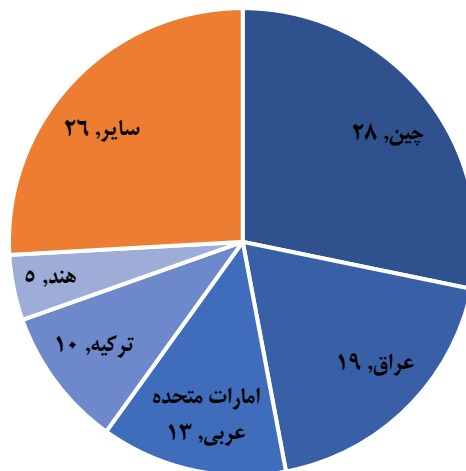
تعداد مقاصد صادراتی ایران طی هفت ماهه ۱۴۰۲، ۱۴۱ کشور بوده که در میان آنها، ۱۵ کشور حدود ۹۲ درصد مجموع ارزش صادرات را تشکیل می دهند. در هفت ماهه نخست ۱۴۰۱ نیز تفاوت چندانی به لحاظ تنوع مقاصد صادراتی مشاهده نمی شود و صرفاً ۱۸ مقصد صادراتی، سهم مشابهی از صادرات کشور را به خود اختصاص داده اند. محدودیت بازارهای صادراتی کشور منجر می شود علیرغم عدم بهره مندی از مزایای تجارت با سایر کشورها، آسیب پذیری نسبت به تحولات سیاسی و اقتصادی شرکای تجاری منطقه افزایش پیدا کند و به تبع آن عایدات ارزی از محل صادرات نیز تحت تاثیر قرار گیرد. جالب توجه است که در ترکیه به عنوان یکی از شرکای تجاری مهم ایران، حدود ۹۰ درصد درآمد صادراتی از محل صادرات به ۶۰ کشور جهان تامین می شود.^۳

شرکای عمده صادراتی

شرکای عمده صادراتی کشور نیز طی هفت ماهه نخست ۱۴۰۲ تغییر چندانی نسبت به هفت ماهه نخست ۱۴۰۱ نداشته اند و همچنان کشورهای چین، عراق، امارات متحده عربی، ترکیه و هند با سهم ۷۴ درصدی از مجموع ارزش صادرات کالای غیرنفتی (به ارزش تقریبی ۲۱.۱ میلیارد دلار)، به ترتیب جز پنج شریک اصلی صادراتی کشور به شمار می روند.

منبع: آمارهای گمرک و محاسبات کارشناسی

نمودار ۲- ترکیب مقاصد صادراتی کشور طی هفت ماهه نخست ۱۴۰۲، بر حسب سهم از ارزش کل صادرات کالا (درصد)

^۳ بر اساس آمارهای مرکز تجارت بین المللی در سال ۲۰۲۲

صادرات به کشورهای همسایه

سه‌م صادرات ایران به ۱۵ کشور همسایه^۴، از مجموع ارزش صادرات کالاهای غیرنفتی کشور طی هفت ماهه ۱۴۰۲، حدود ۵۷ درصد بوده که از این مقدار تقریباً ۴۲ واحد درصد مربوط به مقاصد عراق، امارات و ترکیه با ارزش تقریبی ۱۲ میلیارد دلار است و نسبت به هفت ماهه نخست سال قبل، تقریباً ۹ درصد افزایش داشته است. البته لازم به ذکر است این تغییرات صرفاً از محل افزایش ارزش صادرات به عراق بوده و صادرات ایران به امارات و ترکیه طی مدت مورد بررسی با کاهش همراه بوده است که در ادامه دلایل آن مورد بررسی قرار می‌گیرد.^۵

صادرات به عراق

طی هفت ماهه نخست ۱۴۰۲، ارزش صادرات به عراق ۳۴ درصد نسبت به مدت مشابه سال ۱۴۰۱ رشد داشته و به حدود ۵.۴ میلیارد دلار رسیده است. ترکیب صادرات کشور نیز گویای افزایش سهم عراق در کل ارزش صادرات غیرنفتی از ۱۴ درصد به ۱۹ درصد طی مدت مورد بررسی است. دلیل اصلی افزایش صادرات به عراق، ۳۶ برابر شدن صادرات گاز طبیعی به این کشور طی هفت ماهه نخست سال جاری نسبت به مدت مشابه سال قبل بوده است. به طور کلی، حدود ۲۴ درصد از کل ارزش صادرات غیرنفتی به عراق (حدود ۱.۳ میلیارد دلار) مربوط به صادرات گاز طبیعی مایع شده با کد تعرفه ۲۷۱۱۱۹۰ است. بدون احتساب این محصول، صادرات به عراق طی مدت مذکور، تنها حدود ۱۱ درصد رشد کرده است. با توجه به نزدیک شدن به فصل سرما و حجم تقاضای داخلی برای گاز طبیعی، استمرار این روند در ماه‌های آتی می‌تواند تبعات ناشی از ناترازی گاز را تشدید نماید.

یکی از دیگر نکات قابل توجه در صادرات به عراق طی این مدت، کاهش ۴.۳ درصدی قیمت واحد صادراتی به این کشور است که در بخش قبلی نیز تا حدی به آن اشاره شد. در هفت ماهه ۱۴۰۲، متوسط قیمت صادرات به عراق (۳۴۵ دلار در هر تن) از متوسط کل کشور هم پایین‌تر بوده است.

صادرات به امارات متحده عربی

طی هفت ماهه ۱۴۰۲، حدود ۱۳ درصد از درآمد صادراتی کشور از محل صادرات به امارات متحده عربی محقق شده است. این سهم در مقایسه با مدت مشابه سال قبل تغییری نداشته، اما ارزش صادرات به این کشور، طی این مدت حدود ۴ درصد کاهش یافته و به ۳.۷ میلیارد دلار رسیده که یکی از دلایل آن، کاهش نسبتاً قابل توجه صادرات دو نوع از فرآورده‌های نفتی با کد ۲۷۱۰۱۹۹۰ و ۲۷۱۰۱۲۹۰ بوده است.^۶

^۴ عراق، امارات متحده عربی، ترکیه، پاکستان، افغانستان، عمان، روسیه، آذربایجان، ترکمنستان، ارمنستان، قزاقستان، کویت، قطر، بحرین، عربستان سعودی
^۵ محاسبات این بخش بر اساس آمار جزئیات گمرک صورت گرفته است.

^۶ کد ۲۷۱۰۱۲۹۰: سایر روغن‌های سبک و فرآورده‌ها بجز بنزین و کد ۲۷۱۰۱۹۹۰: سایر فرآورده‌های غیر مذکور دارای ۷۰٪ وزنی یا بیشتر نفت یا روغن‌های معدنی قیری

به طور کلی، از مجموع کل صادرات به امارات، ۳۷ درصد فرآورده های نفتی (کدهای تعرفه ۲۷۰۹، ۲۷۱۰ و ۲۷۱۱) است. صادرات این اقلام به امارات در هفت ماهه نخست ۱۴۰۲، کاهش حدود ۲۰ درصدی داشته که بخش قابل توجهی از آن، به دلیل افزایش ۴۹ درصدی صادرات گازهای نفتی و هیدروکربورهای گازی شکل با کد تعرفه ۲۷۱۰۱۹۹۰ بوده است.

صادرات به ترکیه

بررسی ها نشان می دهد سهم ترکیه از صادرات کالایی کشور طی هفت ماهه ۱۴۰۲ نسبت به مدت مشابه سال قبل، کاهش داشته و به ۱۰ درصد رسیده است. ارزش صادرات به ترکیه طی این مدت، حدود ۲.۷ میلیارد دلار بوده که نسبت به مدت مشابه سال ۱۴۰۱، تقریباً ۸ درصد کاهش داشته است. عامل مسلط در کاهش ارزش صادرات غیرنفتی به ترکیه، افت ۳۴ درصدی ارزش صادرات آلومینیوم با کد تعرفه ۷۶۰۱۱۰۰۰ و کاهش ۳۸ درصدی ارزش صادرات روی با کد تعرفه ۷۹۰۱۱۲۱۰ بوده است.

صادرات به پاکستان

پاکستان نیز از جمله بازارهای همسایه ایران است که در هفت ماهه نخست ۱۴۰۲، جایگاه آن در میان مقاصد صادراتی به دلیل افزایش قابل توجه صادرات و رسیدن به ارزش حدود ۱.۱ میلیارد دلاری تغییر کرده است. رشد ۶۲ درصدی ارزش صادرات کالای غیرنفتی به پاکستان طی این مدت نسبت به هفت ماهه نخست ۱۴۰۱، منجر شده سهم این کشور در ترکیب صادراتی ایران افزایش یابد و در جایگاه ششم در میان مقاصد صادراتی (به لحاظ ارزش صادرات) قرار گیرد. از مهم ترین دلایل آن می توان به رشد ۵۷ درصدی صادرات گاز طبیعی (کد تعرفه ۲۷۱۱۱۹۰)، رشد ۳۵ درصدی سایر گازهای نفتی و هیدروکربورهای گازی شکل (کد تعرفه ۲۷۱۱۱۹۰) به این کشور و افزایش قابل توجه صادرات سایر روغن های سبک و فرآورده ها بجز بنزین تحت کد تعرفه ۲۷۱۰۱۲۹۰ اشاره کرد.

اقلام صادراتی

بر اساس آمارهای گمرک در هفت ماهه نخست ۱۴۰۲، تعداد ۳۸۵۱ قلم کالا با کد تعرفه هشت رقمی صادر شده است. از این تعداد، ۳۴ قلم کالا حدود ۶۵ درصد از ارزش صادرات غیرنفتی کشور را به خود اختصاص داده اند و عمدتاً شامل گاز طبیعی، پروپان، بوتان، قیر نفت، متانول و شمش از آهن و فولاد می شوند. بنابراین تنوع اقلام صادراتی در کشور به ویژه در خصوص کالاهای غیرنفتی محدود است.

از مجموع ۲۸.۳ میلیارد دلار درآمد صادراتی طی هفت ماهه نخست ۱۴۰۲، حدود ۷.۵ میلیارد دلار مربوط به صادرات فرآورده های نفتی، گاز طبیعی، میعانات و میعانات گازی^۷ بوده است. نکته قابل توجه این است که بدون احتساب این اقلام، رشد درآمد حاصل از صادرات کالای غیرنفتی کشور در هفت ماهه سال جاری نسبت به مدت مشابه سال قبل، منفی ۲.۳ درصد بوده است.

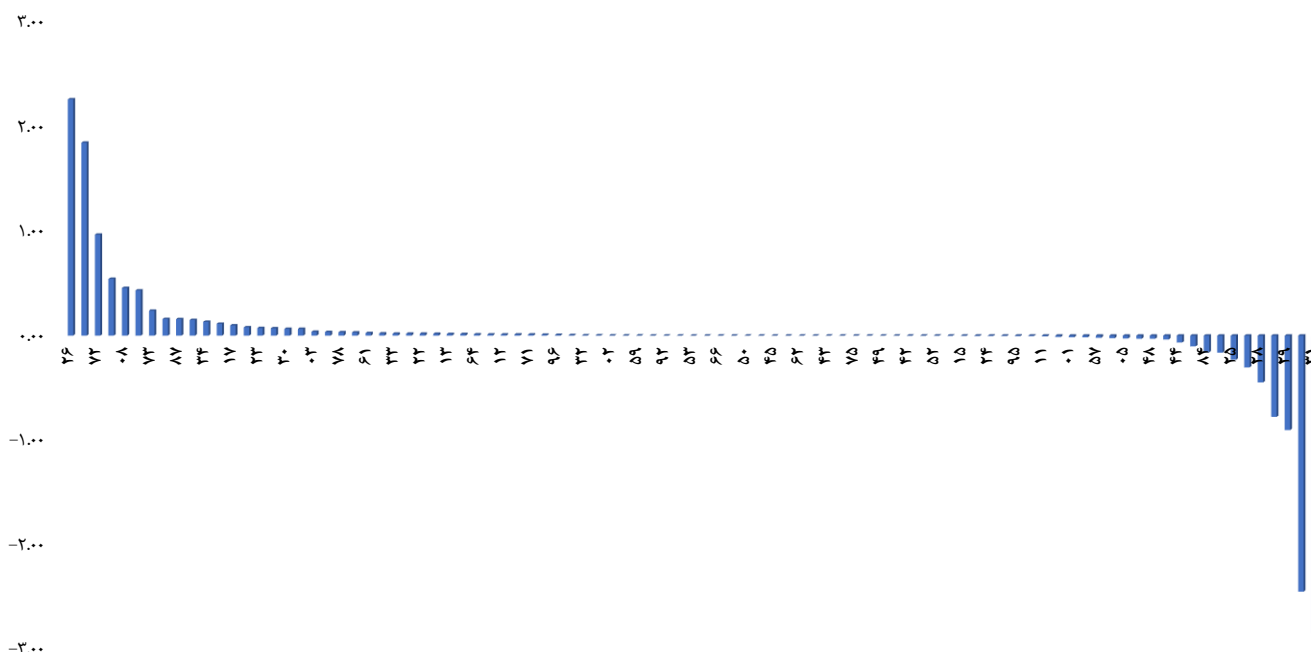
^۷ کدهای تعرفه ۲۷۰۹، ۲۷۱۰ و ۲۷۱۱.

عوامل پیش برنده و بازدارنده رشد صادرات

مطابق نمودار ۳، در میان محصولات صادراتی طی هفت ماهه نخست ۱۴۰۲، گروه سنگ فلز، جوش و خاکستر (فصل ۲۶)، گروه سوختها و روغن های معدنی و فرآورده های حاصل از آنها (فصل ۲۷) و گروه چدن، آهن و فولاد (فصل ۷۲) بیشترین نقش را در رشد ارزش صادرات داشته اند. نکته جالب توجه این است که هر سه گروه محصولی با متوسط قیمتی پایین تر از متوسط قیمت هفت ماهه ۱۴۰۱ صادر شده اند.

در سمت دیگر نمودار نیز گروه کودها (فصل ۳۱)، مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از آن (فصل ۳۹) و محصولات شیمیایی آلی (فصل ۲۹) مشاهده می شوند که به ترتیب با رشد ارزشی منفی ۴۴ درصد، منفی ۱۳ درصد و منفی ۱۸ درصد، مهم ترین عوامل بازدارنده رشد صادرات بوده اند. متوسط قیمت صادراتی این محصولات به ویژه کودها نیز کاهش قابل توجهی داشته است.

نمودار ۳- سهم هر یک از گروه های کالایی از کاهش ارزش صادرات طی هفت ماهه ۱۴۰۲ نسبت به مدت مشابه سال ۱۴۰۱، بر حسب فصول کتاب مقررات صادرات و واردات (واحد درصد)

منبع: آمارهای گمرک و محاسبات کارشناسی
عدم نمایش ظاهری تمامی فصول در محور افقی به دلیل محدودیت فضای نمایش نمودار است.

شاخص تمرکز صادرات

شاخص تمرکز صادرات^۸ عددی بین صفر و یک است که نشان دهنده تنوع کالاهای صادراتی است. اگر این شاخص به عدد یک نزدیک باشد، بدین معناست که صادرات کشور در چند محصول متمرکز است. این شاخص در هفت ماهه نخست

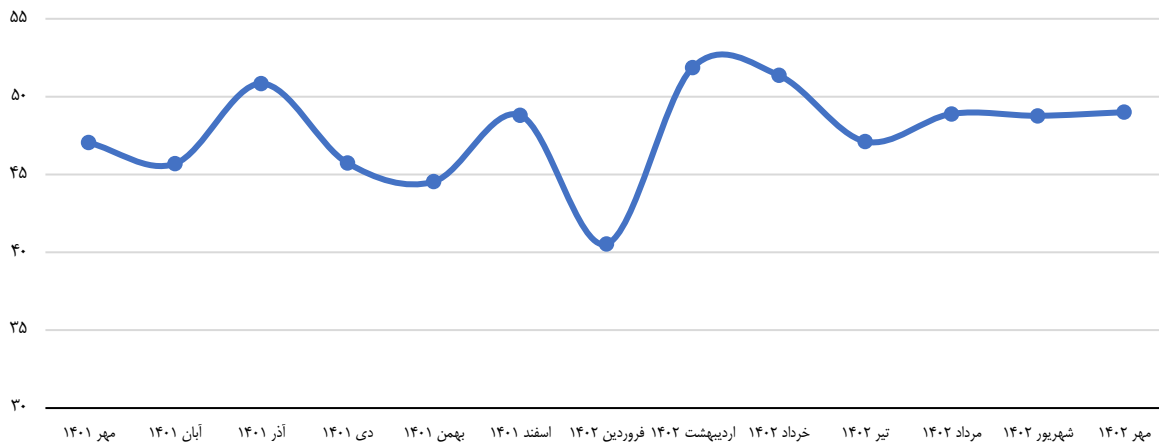
^۸ Concentration Index

۱۴۰۲، حدود ۰.۰۲۴۷ بوده که نسبت به مدت مشابه سال قبل تقریباً ۲.۵ درصد افزایش یافته است. بدون در نظر گرفتن کدهای تعرفه مربوط به فرآورده های نفتی، میعانات گازی و گاز طبیعی، این شاخص به حدود ۰.۰۰۹۹ می رسد. اگرچه کاهش این شاخص نسبت به مدت مشابه سال قبل تا حدی بهبود داشته است، اما همچنان با رقم ایده ال شاخص هرfindahl^۹ (یعنی صفر) فاصله دارد. به عبارت دیگر، ارزش صادرات بین طیف وسیعی از کالاها توزیع نشده است.

شاخص میزان صادرات کالا و خدمات

بر اساس نظرسنجی انجام شده در طرح شامخ اتاق ایران در مهر ماه ۱۴۰۲، شاخص صادرات کالا و خدمات که به نوعی یکی از زیرشاخص های شاخص ترکیبی مدیران خرید است، برای چهارمین ماه متوالی در رکود باقی مانده؛ اگرچه شدت کاهش به میزان جزئی کمتر از شهریور بوده است. نتایج حاصل از نظرسنجی انجام شده در مهر ماه نشان می دهد همچنان محدودیت های صادراتی از جمله مشکلات مربوط به پیمان سپاری ارزی بر ادامه روند کاهشی شاخص میزان صادرات کالا و خدمات تأثیرگذار است و قوانین مرتبط با آن، در مواردی منجر به متضرر شدن بسیاری از تولیدکنندگان به ویژه آن دسته که مواد اولیه خود را از بازار آزاد تامین می کنند، شده است.

نمودار ۴- شاخص میزان صادرات کالا و خدمات

منبع: گزارش شامخ اتاق ایران

توصیه سیاستی

با توجه به اهمیت توسعه صادرات در کشور و نقش آن در بهبود رشد اقتصادی از سمت اقلام هزینه ای از یک سو و اثرات غیرمستقیم آن در رشد ارزش افزوده فعالیت های اقتصادی از سوی دیگر، ضروری است تدابیری برای افزایش صادرات غیرنفتی کشور صورت گیرد.

^۹ Herfindahl-Hirschman Product Concentration Index

^{۱۰} <https://otaghiranonline.ir/UFiles/Docs/2023/11/8/Doc2023110813053160.pdf>

از جمله اقداماتی که می تواند در کوتاه مدت روند صادرات را تا حد زیادی تسهیل نماید، اصلاح و بازبینی سیاست هایی است که در خصوص بازگشت ارز حاصل از صادرات اعمال می شود. با توجه به اینکه نتایج نظرسنجی از فعالان اقتصادی نیز گویای تشدید و پایداری این مشکل برای صادرکنندگان است و روش های برگشت ارز حاصل از صادرات برای گروه های محصولی متفاوت است، به منظور رفع ابهام صادرکنندگان و استخراج چالش های احتمالی آنها در رویارویی با قوانین این حوزه، طراحی سامانه ای با همکاری دولت و بخش خصوصی که امکان آموزش قوانین مرتبط و همچنین درج و پیگیری مطالبات صادرکنندگان در این حوزه را میسر سازد، می تواند اقدام موثری در راستای رفع چالش های جاری صادرکنندگان از منظر رویارویی با قوانین مربوط به تعهدات ارزی باشد.

از طرف دیگر، با توجه به اینکه سبد صادراتی کشور بر تعداد محدودی از محصولات که ارزش صادراتی ایجاد می کنند، متمرکز است، آسیب پذیری درآمدهای صادراتی نسبت به حذف یک یا چند محصول به مراتب بالاست. لذا ضروری است اقداماتی در راستای تنوع بخشی به صادرات غیرنفتی کشور صورت گیرد. در این راستا، با توجه به ظرفیت های شرکت های دانش بنیان که محصولات با فناوری بالا و متوسط تولید می کنند که درآمد صادراتی پایدارتر و بیشتری را نیز به دنبال خواهد داشت، تمرکز بر توانمندسازی و توسعه دانش و آگاهی این شرکت ها نسبت به فرایندهای بازاریابی بین المللی و شناسایی بازارهای بالقوه صادراتی، می تواند اقدامی موثر در راستای توسعه صادرات این شرکت ها باشد. همچنین انجام مطالعات کاربردی برای شناسایی محصولات فناورانه در جهان که در حال حاضر توسط شرکت های دانش بنیان داخلی با فناوری مشابه تولید می شود و آگاه سازی این شرکت ها نسبت به امکان تولید و صادرات این محصولات، گامی اثرگذار و بنیادین برای پیشبرد اهداف توسعه صادرات خواهد بود.